

De preek van de leek

Stine Jensen

Gehouden op 11 november 2012

Schriftlezing: Lucas 18:9-14

BEMOEDIGING EN GROET

Goedemiddag allemaal, wat fijn dat u bent gekomen. U ziet er ontspannen uit. Meer dan dat ik mij nu voel, want enigszins onwennig sta ik hier. De kerk is niet mijn vanzelfsprekende huis. Ik ben niet gelovig, al heb ik mij stevig geprofileerd als atheïst. Ik heb ooit zelfs een tamelijk militante videoboodschap gemaakt met als achtergrond een wandje met een schilderij van de Big Bang, ik had nog net geen Kalasjnikov in mijn hand. En nu werk ik voor de humanistische omroep, die niet gelooft in de kracht van goden, maar in die van mensen.

Maar in de kleine Big Bang die leven heet, de dagelijkse oersoep waarin ik mij bevind, heeft het geloof wel meerdere malen mijn pad gekruist. Als het om de liefde ging, verkeerde en verkeer ik steeds met hen voor wie het geloof dierbaar is. En zo kwam ik in moskeeën, kerken en tempels. En logeerde ik tijdelijk in andere klanken, zinnen en vocabulaires. Ik heb mij wel vaak afgevraagd of deze merkwaardige speling van het verliefde lot soms een wreed grapje van God is, die dan op zijn minst een stevige dosis humor bezit.

Met die beetje geinige God kan ik het wel vinden, met de wraakzuchtige en dwingende heb ik problemen. Geef een donderpreek, fluisterde iemand mij in mijn oor. Dit is je kans! Maar donderend afrekenen met morele superioriteit, want daarover gaat de tekst die we straks gaan lezen, donderend oproepen tot inlevingsvermogen, ja, donderend vragen om meer gein, dat is een al te benauwde vormjas waarin je niet kunt ademen. Beste mensen, met gemengde gevoelens sta ik hier dus, gevoelens die ook allemaal tegelijkertijd boven kwamen borrelen tijdens het voorbereiden van deze preek: gevoelens van affectie en afkeer, vrolijkheid en weemoed, strijdlustigheid en schaamte. Vanuit die rommelige oersoep spreek ik vandaag tot u.

De kerk is niet mijn vanzelfsprekende huis, maar toch voelt een deel van mij zich hier een beetje thuis. Want ik ben filosoof en literatuurwetenschapper. Ik houd van woorden, zinnen en teksten. Ik houd van verhalen, interpretaties en reflectie. Die liefde deel ik met de traditie van het geloof, noem het bezinning zo u wilt. Be-zin-ning, fraai woord is dat eigenlijk. Als je het snel uitspreekt, dan hoor je bezing-ing: Zinnen en zingen ineen. Stiekem verheug ik me er een beetje op om gewichtige woorden als amen, genade en godgeklaagd hardop uit te spreken, en te horen of het een beetje wil galmen hier. Ha! Now we're talking. Geen donderpreek dus, maar een be-zing-ings-preek. Uit de oersoep komen belletjes omhoog, geen vette trage modderbellen –blob blob-, maar lichte, vrolijke en gekleurde balletjes - ploploploplop. Welkom nogmaals, allemaal.

KYRIË

Aan het begin van een dienst is het gebruikelijk om op emotionele wijze vragen te stellen over mistanden in de wereld. Om die aan te klagen en daarbij hardop te weeklagen, te wenen, te treuren. Daar gaan we.

De preek van de leek

1. Afgelopen week werd het wetsvoorstel voor het homohuwelijk gelegaliseerd in Frankrijk. Het was een verkiezingsbelofte van president Hollande. Maar het verzet is groot: duizenden Franse burgemeesters zijn tegen en zeggen homo's en lesbiennes niet te zullen trouwen. Ik vind het merkwaardig dat ambtenaren hun eigen moraal superieur achten en menen de wet niet te hoeven uitvoeren. Ik gun geen enkel stel zo'n vooringenomen ambtenaar op welk huwelijk, hetero- of homo, dan ook. Hulde aan Obama die hardop iedereen includeerde in het burgerschap: rijk en arm, oud en jong, hetero of homo. De persoon die deze speech heeft geschreven, moet hier maar eens een preek van de leek komen geven, zo waar en prachtig is die tekst. Het is godgeklaagd dat hier in Europa, zowel in Spanje als Frankrijk, Frankrijk, u weet wel, dat land waar ze zo prat gaan op hun goede wijn en beschaving, een basisrecht, namelijk dat je mag liefhebben wie je wilt, en recht hebt op erkenning daarvoor negeren. Wie denken die Franse burgermeesters wel niet dat ze zijn om zich zo moreel superieur te wanen?

2. Er zijn nog veel plekken op de wereld zijn waar oorlog de alledaagse praktijk is. Syriërs ontvluchten dagelijks hun thuisland op zoek naar een beter leven. Zij moeten grenzen overschrijden, letterlijk en figuurlijk, om zichzelf op de been houden. Hele families steken met hun kinderen de grens over. Trots, vernedering en ook gevoelens van morele superioriteit staan verbroedering en vrede in de weg. In Israël en Palestina of aan de Turkse grens tussen Turken en Koerden gaan de gevechten door. Er vallen iedere dag doden. Hier kan geen speechschrijver tegen op. Hij of zij kan de boel bij elkaar schrijven, in de hoop dat woorden het hart kunnen raken, maar dat lijkt niet te helpen. Ik gun alle moeder, vaders, vrouwen, mannen en kinderen die in bezette gebieden wonen dat de wapen worden neergelegd en men in gesprek gaat met elkaar. En woorden gaan preken en spreken, in plaats van met wapens.

3. Woorden zijn niet onschuldig, die kunnen ook raken. Ik eindig dichterbij huis met Tim Ribberink. Afgelopen week berooft hij zichzelf van het leven. Hij liet een afscheidsbrief achter aan zijn ouders waarin hij schreef: "Lieve pap en mam, Ik ben mijn hele leven bespot, getreiterd, gepest en buitengesloten. Jullie zijn fantastisch Ik hoop dat jullie niet boos zijn." De ouders hebben deze tekst in de rouwadvertentie afgedrukt. Terecht hopen de ouders van Tim dat wij in gesprek gaan met die tekst, en dat er een discussie op gang komt, die helpt voorkomen dat nog meer kinderen en jongeren het slachtoffer zullen worden van pesten. Tim werd getreiterd, en ik denk aan Tim en ik denk aan zijn ouders, en ik vraag me ook af: wat zou die pesters bewogen hebben om hem voor homo uit te schelden? Deden zij dat om zich zelf goed te voelen? Wat maakt het dat zij zich menen te kunnen permitteren om een ander uit te schelden en te vernederen? Die rouwadvertentie doet een appèl op ons, en die mogen we niet negeren.

PREEK

Stel u mag een nieuw lichaam uitzoeken. Wat zou u kiezen? Gespierd, slank en sexy? In de novelle *Het lichaam* van de Brits Pakistaanse schrijver Hanif Kureishi staat de hoofdpersoon Adam voor die keuze. En dat komt goed uit, want hij heeft een midlifecrisis. Hij hoeft er dan ook niet zo lang over na te denken: hij kiest een lichaam van 'klassieke schoonheid, als de beelden in het British Museum, blank noch zwart, maar licht gebruind en met perfecte ballen' – zo staat het er. Dat nieuwe potente, koffiekleurige lichaam brengt hem in allerlei vreemde situaties. Eerst is het een en al heerlijkheid: jonge vrouwen zien hem weer staan. Maar hij wist ook iets uit, namelijk zijn verleden met zijn vrouw: die herkent hem niet meer als hij haar opzoekt.

De preek van de leek

Ook komt hij voor de vraag te staan wie hij nu eigenlijk echt is. Losgebroken is hij, uit zijn regelmatige, middelmatige leven, maar die perfecte persoonlijkheid wordt niet automatisch bijgeleverd. Het is een aardig gedachtenexperiment, dat nieuwe lichaam, maar misschien nog aardiger is het volgende gedachtenexperiment: Stel: u mag een nieuw karakter uitzoeken. Wat doet u dan? Wordt u vanaf nu warm, vriendelijk en gul? Of juist meer georganiseerd, gedisciplineerd en betrouwbaar? En als u meteen weet wat u zou veranderen, waarom bent u het dan eigenlijk niet al? Is het karakter minder plooibaar dan we misschien zouden willen?

In de loop van ons leven maken wij een verhaal over onszelf en wie we zijn. Op een sollicitatiegesprek kunnen we dat op een weegschaaltje presenteren in een lijstje positieve en negatieve eigenschappen: dus u wilt deze baan? Noemt u eens drie goede en drie slechte eigenschappen van uzelf. Ehm, creatief, snel en behulpzaam. Kijkt u maar eens op mijn cv!

In de top 3 goede eigenschappen van de farizeeër zitten er maar liefst vijf, en hij noemt ze zelf op: hij steelt niet van de armen, hij is niet oneerlijk en niet overspelig. Hij vast, en hij staat een tiende van zijn inkomen af. En de negatieve eigenschappen? 'S even kijken... Nee. Die zijn er niet. Of ja, toch wel. De negatieve eigenschappen, dat zijn de andere mensen. De tollenaar bijvoorbeeld, die gehate man, die neemt en komt halen.

Nou, als ik God van Nederland was, zou ik de farizeeër meteen aannemen. Als minister van Financiën bijvoorbeeld. Er wordt niet gestolen en er gaat een tiende naar de armen. De farizeeër houdt er geen dubbelleven op na die de club imago problemen kan opleveren en hij heeft idee over behoorlijk en onbehoorlijk gedrag. Heeft de farizeeër dan het perfecte karakter, waar we allemaal naar zouden moeten streven? Zou je denken. Hij voert immers een soort basispakket van regels uit waaraan een goed mens behoort te voldoen.

Maar toch heeft hij een probleem, want hij waant zich béter. Hij waant zich beter dan anderen, beter dan de tollenaar. Die durft niet eens naar boven te kijken, slaat zich op de borst, en vraagt om genade, en warempel: hij gaat naar huis als iemand die rechtvaardig is in de ogen van God. Het lijkt een tamelijk heldere les, een morele boodschap als een vette modderbel. Vind uzelf niet te snel rechtvaardig of beter dan een ander. Want wie zichzelf verhoogt, zal vernederd worden, wie zichzelf vernedert, verhoogt.

Ik geef toe: toen ik Bijbelse tekst uit Lucas probeerde te duiden, vond ik dat de tollenaar er wel gemakkelijk mee weg kwam: en zo'n leuk type is de tollenaar nu ook weer niet. Her en der lees ik dat de eigentijdse tollenaar de bankier is, die bonussen incasseert zonder zich om anderen te bekommeren. En die vraagt dus even om genade, hij slaat zichzelf op de borst, in het Nederlands betekent dat tevreden zijn met jezelf, maar het in de Bijbel staat voor berouw hebben. Hij slaat zijn handen voor ogen, en betuigt spijt. Maar is dat niet heel gemakkelijk? Hoe weet ik dat ik zijn smeken om genade oprecht is? Hoe dan ook, God trapt er meteen in, want hoppa, hij tuimelt naar boven. Zo win je de morele wedstrijd wel erg gemakkelijk van iemand die zichzelf op een voetstuk plaatst, maar zich ook aan de regels van goed gedrag houdt.

Eigenlijk heb ik met twee tamelijk vervelende ventjes te maken. Want die Farizeeër, dat is natuurlijk ook een bijzonder irritant ventje. Als de tollenaar een bankier is, dan stel ik voor dat daar waar farizeeër staat we 'wielrenner' lezen. Dan krijg je zoets als dit: Twee mensen gingen naar de tempel om te bidden. De een was een wielrenner, de ander een bankier. De wielrenner deed mee aan de Tour de France en won die ieder jaar op nieuw. Hij klom op het podium, stond

De preek van de leek

rechttop en bad tot zijn gele armband: ‘God, ik dank u dat ik niet ben als andere mensen. Ik ben nummer één. Ik fiets lekker hard en doe aan recycling, want ik recycle altijd, zoals mijn eigen rode bloedcellen en verder dus alles, behalve dan blikjes cola misschien. En ik draag een tiende van al mijn inkomsten af, en dat komt neer op zo’n 15 miljoen dollar. Gelukkig ben ik niet zoals nummer 2 en 3, 4, 5, 6, 7, 8 en 9. Die liegen er op los.’

De farizeeër die zichzelf moreel superieur acht, verschuilt zich achter de regels. Zolang ik niet betrapt ben is het goed. Zolang ik mij aan de maatschappelijke regels van uiterlijk goed gedrag houdt, is het in orde. En dat is een griezelige façade. De farizeeër is de vleesgeworden zelfingenomen keurige man die zijn eigen regels aan anderen oplegt en op ze neerkijkt. Misschien heeft hij die ander zelfs nodig om zich goed te voelen. De tollenaar mag dan in zijn gedrag laakbaar zijn, hij schaamt zich, klimt niet op het podium. En dat maakt de tollenaar op zijn minst eerlijker, want zelfreflexief en verschoond van hypocrisie.

Maar laten we wel wezen, wij zijn, als we de thermometer diep in de billen van de tijdgeest steken allemaal soms wel een beetje farizeeër. Morele superioriteit is zo’n beetje dé eigentijdse ziekte bij uitstek: want wat weten we steeds goed wat van anderen te vinden. Stom of leuk, held of schurk, dapper of laf. Geen enkel medium denkbaar of het oordeel zegeviert. We leven in een sterke opiniecultuur, waarbij we snel over mensen en situaties oordelen, en ze nog sneller beoordelen en veroordelen, bijvoorbeeld in een bericht van 140 tekens, waarbij we de argumentatie achterwege blijft. En ja, ook ik doe daar volop aan mee, en schrijf iedere week weer wat ik hier of daar van vind. Ik heb ook wel eens een dierbaar familielid enorm de les willen lezen over laakbaar gedrag in zake zo ongeveer het hele rijtje van wat de farizeeër allemaal niet doet: overspelig, drinkend en kwistig. Ik vond hem vatbaar voor verbetering. Toen klaar was met mijn donderpreek, zweeg hij, zette toen de radio aan, en het toeval wil dat Eric Clapton net unplugged een liedje zong. Eric Clapton is natuurlijk ook een soort God, maar van de popmuziek, in ieder geval zong hij wijselijk alle farizeeërs op deze wereld toe: ‘Before you accuse me, take a good look at yourself’. Ik was toen zeventien jaar, en behoorlijk boos op de timing van Eric Clapton. Maar eerlijk is eerlijk: ik oordeel nog steeds maar al te graag over goed en fout, ja, ook vandaag in deze preek, als ik probeer de farizeeër en de tollenaar op een weegschaaltje te zetten, om een winnaar aan te kunnen gaan wijzen.

Maar woorden, zoals de filosofe Judith Butler heeft betoogd, zijn ook daden. Woorden brengen mensen in beweging, ze raken en kunnen zelfs pijn doen. Dat zien we bij de gepeste jongen Tim maar al te goed. En het vreemde is: al te opzichtige uitingen haat of liefde gaan eigenlijk zelden over de ander, maar zijn bedoeld om jezelf op de borst te kloppen – in de Nederlandse zin van het woord – en je eigen morele superioriteit te demonstreren. Wie zich moreel superieur vindt, heeft altijd een vergelijkingspunt nodig, en de tollenaar voldoet natuurlijk bij uitstek. In deze tijd wemelt het ervan: iedere week tuimelt er wel weer iemand van zijn voetstuk, of het nu om een wielrenner, een wetenschapper of een advocaat gaat. Maar je met de media storten op zo’n figuur, ja met zijn allen, zorgt ervoor dat de reflectie zich niet naar binnen keert, en zo komen we niet aan zelfreflectie toe, en hou je échte vragen buiten de deur. Reflectie begint denk ik bij het jezelf op de borst kloppen, in de Bijbelse zin van het woord. Je handen voor je ogen slaan, en de blik naar binnen richten in plaats van op anderen.

De tollenaar vraagt: ‘O wees mij zondaar genadig’. Genade komt oorspronkelijk uit het Hebreeuws, van Chen, en verrassend genoeg betekent het dat je plezier hebt, gein, ja, zoveel

De preek van de leek

plezier zelfs dat je je over je hart strijkt. Het betekent dat je in beweging komt, en vervoerd raakt. Voor genade is een vonkje nodig en een blik van herkenning: jij lijkt meer op mij dan je denkt, en ik op jou. Jij bent niet beter dan ik, en ik niet beter dan jij.

Wil er een vonkje overslaan dan moet je elkaar aankijken, echt aankijken. Nu tuurt de tollenaar omlaag, de farizeeër omhoog. Kijkt u nog eens naar de tekst, in uw boekje. Na het woord genade valt er een stilte. In de tekst staat een lege plek, een witte ruimte, alsof het even pauze is. Letterlijk en figuurlijk. Er staat geen zin. Precies in die leemte zit er ruimte voor beweging, voor vrolijke, lichte belletjes.

Ja, wat nu als de farizeeër en de tollenaar elkaar eens aan zouden kijken? De een even omhoog, de ander omlaag, zodat ze op gelijke hoogte elkaar ontmoeten? Het is dat nivelleren zo'n beladen woord is geworden de afgelopen week, anders zou ik zeggen: een beetje moreel nivelleren is een goed idee.

Terug naar het gedachtenexperiment. Nu moet u een negatieve keuze maken: welk lichaam wilt u liever niet? Nou, ik denk dat u hier vlug uit bent: liever niet ziek, niet misvormd of lelijk. Adam uit de novelle *Het lichaam* van Hanif Kureishi weet het ook: hij wil liever niet als vrouw geboren worden of als hele zwarte man ook al zou dat heus heel interessant kunnen zijn om een compleet andere ervaring van het leven op te doen: maar over onderdrukking kun ook prima een goed boek lezen, aldus Adam.

Morele superioriteit speelt zich niet alleen af tussen individuen, maar soms tussen de seksen, soms tussen steden – wij Amsterdammers weten het beter – of tussen hele volksstammen. Wie op reis gaat, wie grenzen oversteekt, moet vaak wel misplaatste morele superioriteit wel afleggen. Ik heb zelf veel in Turkije gereisd – en het is een van de meest gastvrije plekken die ik ken op deze wereld. Hoe merkwaardig is de morele superioriteit van politici die menen dat een land niet bij Europa mag horen omdat het onderontwikkeld zou zijn. Ik heb mij zeer geërgerd aan politici die gemakzuchtig uitspraken deden over een land dat zij weigerden te bezoeken. Zeker, Oost-Turkije schreeuwt om ontwikkeling – het is arm en men bouwt er moskeeën in plaats van ziekenhuizen en scholen, maar vreemd blijft het om neer te kijken in plaats van de hand uit te steken. Je hoeft niet in Zuid-Afrika geweest zijn om apartheid te veroordelen, maar weigeren een land te bezoeken omdat je je te goed voelt, en je oordeel al klaar hebt, is laf. De vernederde trekt zich als reactie terug en vuurspuugt woede: denk maar niet dat ik er überhaupt nog over peins om bij jou te willen. Turkije is gastvrij, veel gastvrijer dan de gemiddelde Nederlander, terwijl armoede hoger is. Het blijft vreemd dat er mensen zijn die beweren dat sommige culturen superieur zijn aan anderen, of precies lijken te weten wie er wel of niet mag kwalificeert als Europeaan: ikke wel, maar jij, nee jij niet.

Terug naar Adam. Die besluit na een tijdje omzwerfen in zijn goddelijke jonge lijf dat hij toch zijn haperende midlife-lijf terug wil. Hij mist zijn vrouw en slaat zich op de borst – of ze kan vergeven dat hij zomaar is vertrokken met de noorderzon, alleen maar vanwege die midlife crisis. Zij strijkt over haar hart en dat levert een ontroerend moment op in het boek – want ze maken samen vervolgens een dansje. Een vonkje, dat lang weg was geweest, springt weer over, ze lachen, ze wiebelen en bewegen.

De preek van de leek

Om misverstanden te voorkomen, ik sta hier niet te preken dat iedere vrouw haar midlife-man zo hopsa van alles moet vergeven. Nee, het lijkt er eerder op dat die vrouw wijselijk voor God speelt en de concurrentie met hem aangaat door hem te imiteren: als hij zichzelf zo vernedert en om genade smeekt, dan kijk ik niet naar het plafond, maar een klein stukje omlaag, en daarmee til ik hem dan weer een klein beetje omhoog. Ze komen op gelijke hoogte uit, dat vonkje springt over – er komt iets in beweging. Ze lachen samen. Ze kijken niet omhoog, niet omlaag, maar naar elkaar, met genade en gein, en met een nieuwe blik en een twinkeling in de ogen.

En met die twinkeling eindig ik mijn bezing-ings-preek.
Amen.

